

УДК 930.2:[655.41:070(=161.2:477.83/.86:477.4/.5)]¹⁸⁸І.Франко

УЧАСТЬ І. ФРАНКА У ВИДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ В ГАЛИЧИНІ ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗКИ З НАДДНІПРЯНЩИНОЮ (1881–1887 рр.)

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Т. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна

У статті висвітлюється участь Івана Франка у виданні україномовної преси в Галичині та його зв'язки з українськими діячами Наддніпрянщини в 1881–1887 рр. Після невдалих спроб поширення соціалістичних ідей на галицькому ґрунті під впливом українського політичного емігранта М. Драгоманова (вони особисто познайомилися у Львові 1876 р.) І. Франко весною 1881 р. надовго виїхав через фінансові нестатки до рідного с. Нагусевичі. Протягом 1881–1882 рр. він спільно з Іваном Белеєм видавав львівський місячник “Світ”, що пропагував радикальні погляди (хоч і в досить поміркованому вигляді), з часописом співпрацювали українофіли з Росії. Будучи прихильником “громадівського соціалізму”, І. Франко в 1883 р. пішов на співпрацю з галицькими народовцями, з якими раніше мав конфліктні стосунки, друкував свої статті в часописах “Діло”, “Зоря” та ін. Це викликало роздратування серед лідерів радикальної, соціалістичної течії Михайла Драгоманова, Михайла Павлика та ін. Однак молодий талановитий письменник отримав можливість друкувати власні твори, що швидко знайшли прихильників не лише в Галичині, але й у середовищі наддніпрянських українофілів. Увійшовши до редакції журналу “Зоря”, І. Франко доклав чимало зусиль для поглиблення зв'язків між українськими діячами по обидва боки австро-російського кордону, зокрема через публікацію творів з підросійської України.

Справа набула гучного резонансу, коли І. Франко в середині 1880-х рр. збирався очолити редакцію львівської “Зорі” (йому пообіцяв цю посаду попередній редактор народовець Омелян Партицький), але рішуче проти, з огляду на Франкові соціалістичні погляди, виступила більшість народовського проводу. З другого боку, українські діячі з Росії, передусім Олександр Кониський, без участі І. Франка як молодого талановитого письменника не бачили перспективи видавання журналу “Зоря” на всеукраїнському рівні, що забезпечило б його стабільну передплату й авторитет у суспільстві. У результаті двох поїздок І. Франка до Києва в 1885 і 1886 рр. було досягнуто компромісу, але його участь у редагуванні “Зорі” була нетривалою (до 1886 р.), хоч і досить плідною. І. Франко перетворився в одного з лідерів українського руху, послідовно виступав під гаслом національної єдності, яку намагався утвердити в творчості й навіть на прикладі створення власної сім'ї, “національного шлюбу”. Франкова співпраця з народовськими часописами завершилася, коли в 1887 р. він став на шлях багаторічної співпраці з польськими виданнями, образно назвав це “наймами у сусідів”. Франковий розрив із народовською пресою в Галичині, по суті, виразно засвідчив зростаючий внутрішній поділ у русько-українському таборі між старшим і молодшим поколіннями українофілів. Останнє, до якого належав сам І. Франко, перейшло до більш активної самостійної акції, як наслідок, 1890 р. у Львові виникла перша модерна українська політична партія – Русько-українська радикальна партія.

Ключові слова: Іван Франко, українська преса, народовці, Галичина, підросійська Україна, національний рух.

У сучасній вітчизняній історіографії посилюється інтерес до вивчення українського національного руху в ХІХ – на початку ХХ ст., що увійшов в історію як період національного відродження (модерного націотворення). Ключовою проблемою в тогочасній українській історії стало формування модерної національно-політичної свідомості, уявлення про себе як про національну спільноту, націю, що проживала на території по обидва боки кордону між Російською та Австрійською (Австро-Угорською) імперіями. Провідну роль у модерному національному самоусвідомленні відіграла інтелігенція, що займалася “пробудженням” народних мас, поширювала українську національну ідею. Серед когорти найвидатніших діячів національного руху був Іван Франко – галицький письменник, вчений, громадсько-культурний і політичний діяч, національний ідеолог. Він доклав багато зусиль для утвердження ідеї національної єдності (соборності) України.

Життєвий шлях і багатогранна діяльність І. Франка стали предметом ґрунтовного аналізу в численних публікаціях, уже давно існує відповідна галузь науки – франкознавство¹, але й досі викликає науковий інтерес його видавничі праці та зв’язки з Наддніпрянщиною в 1880-х роках. Це був період значного піднесення в інтелектуальній діяльності І. Франка, що став одним із лідерів українського національного руху в австрійській Галичині, мав тісні зв’язки з наддніпрянськими громадянами. Обрана тема привертала увагу дослідників, передусім М. Возняка, Я. Грицака, Б. Якимовича та деяких ін.², однак хотілося б в окремій статті детальніше, з використанням маловідомих джерел розкрити Франкову участь у виданні української преси в Галичині та його взаємини з представниками київської “Старої громади”. Хронологічно стаття охоплює проміжок часу від початку видання журналу “Світ” у січні 1881 р. до остаточного розриву з народовською пресою в Галичині, що змусило І. Франка з середини 1887 р. піти на багатолітню тісну співпрацю з польськими часописами.

* * *

Після невдалих спроб поширення соціалістичних ідей у Галичині під впливом видатного наддніпрянського діяча Михайла Драгоманова в другій половині

¹ Львівський історик Я. Грицак порівнював значення І. Франка в модерному українському націотворенні з роллю Петра І у російській історії (див.: Jarosław Hrycak, “Galicja, kuźnia tożsamości,” in *Ukraina. Przewodnik Krytyki Politycznej. Z. J.Hrycakiem rozmawia I.Chruślińska. Wstęp A.Michnik* (Gdańsk – Warszawa, 2009), 135.

² Див.: Михайло Возняк, “Журнальні плани Франка в рр. 1884–86,” *Україна. Науковий двохмісячник українознавства*. Київ. Кн. 3 (1927): 17–88; його ж., *Ів. Белей і Ол. Кониський. До зв’язків Галичини з Наддніпрянщиною в 80 рр. ХІХ в.* (Львів, 1928), 45 с.; Ярослав Грицак, *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)*. (Київ: Критика, 2006), 632 с.; Богдан Якимович, *Книга, просвіта, нація. Видавничі діяльність Івана Франка у 70–80 роках ХІХ ст.* (Львів, 1996), 308 с.; його ж., *Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти*. (Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006), 691 с.; Юрій Шаповал, “Діло” (1880–1939 рр.): *поступ української суспільної думки*. (Львів, 1999), 384 с. та ін.

70-х рр. XIX ст., що виразно засвідчили перший львівський судовий процес проти радикалів-соціалістів 1877–1878 рр., недовговічність та, відповідно, невеликий тираж української преси радикального спрямування, І. Франко спільно з Іваном Белеєм приступили до видання “літературно-політично-наукового” місячника “Сьвіт (далі – “Світ”) у Львові”³. І. Франко зробив особливий внесок у видання “Світу” в 1881–1882 рр., за підрахунками відомого франкознавця Михайла Возняка, він написав більше половини усього матеріалу, надрукованого часописом за два роки⁴. Львівський часопис “Світ” продовжив радикальну лінію “Громадського друга” (хоч і в набагато м’якшому тоні), два номери останнього вийшли зусиллями І. Франка і Михайла Павлика при підтримці М. Драгоманова в 1878 р. і відразу були skonфісковані поліцією за антиурядову політичну спрямованість та соціалістичну пропаганду. Редакція “Світу” пропагувала соціалістичні ідеї, виступала проти русофільства й тодішньої народовської політики. Видавці позитивно оцінювали закордонну діяльність М. Драгоманова, вважали, що започатковане в 1878 р. женецьке видання “Громади” “не перестане бути видавництвом, з котрого довго і многим Українцям прийдесть багато вчитися й користати”⁵.

Редакція журналу “Світ”, за словами І. Франка, хоч і не ставила “остро радикальної програми, але все-таки у многих статтях та віршах віяв радикальний дух”. У журналі “рядом з галичанами забирали голос також українці (Наддніпряниці – І. Р.), що швидко окликалися на наші листи”⁶. Однак “Світ”, що почав виходити 10 січня 1881 р., припинив існування вже у вересні 1882 р. на 21-му номері через байдужість публіки (тираж – лише 150 примірників)⁷. Редакція не отримала очікуваної підтримки з Наддніпряниці. “З України ні словечка, хоть обіцьано горемі-теремі”⁸, – писав І. Франко в листі до М. Павлика 20 лютого 1881 р. Сам І. Франко пізніше визнавав, що журнал “був редагований не зовсім добре”, у листах від М. Драгоманова його було піддано критиці, названо “галицькою помийницею”⁹. Водночас

³ Ярослав Грицак, *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)*, 203.

⁴ І. Франко написав “56 відсотків всього матеріалу, надрукованого в “Світі” за два роки (1881–1882), не враховуючи невідданих редакційних статей” (див.: Михайло Возняк, *Велетень думки і праці. Шлях життя і боротьби Івана Франка*. (Київ, 1958), 160. Сучасний дослідник Б. Якимович стверджує, що з 352-х сторінок журналу “Світ” Франкові твори займали понад 200 стор. (див.: Богдан Якимович, *Іван Франко – видавець*, 114.

⁵ І. Ф. Літературні і критичні замітки. Пятый рік українського видання “Громада” в Женеві, *Сьвіт. Ілюстрована літературно-політично-наукова часопись*. (1881), ч. 3. 10 марта: 59, 60.

⁶ Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.* Збір. творів у 50-ти т. (Київ, 1984), т. 41, 458.

⁷ Ярослав Грицак, *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)*, 205, 206. Останній номер “Світу” вийшов 25 вересня 1882 р. (ч. 20–21).

⁸ *Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895)*. Зладив М. Павлик. Т. III (1879–1881). (Чернівці, 1910), 370, 371.

⁹ Михайло Драгоманов, *Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886*. Видав І. Франко. (Львів, 1906), 8.

“Світу” практично судилося продовжити курс народовського журналу “Правда” (виходив у Львові з 1867 р. із перервами) на поглиблення наддніпрянсько-галицьких контактів, стати всеукраїнським друкованим органом, трибуною для українських діячів обабіч Збруча. М. Возняк влучно зауважив, що *“тут перший раз зійшлися на ґрунті поступових ідей наддністрянці й наддніпрянці”*¹⁰.

Серед наддніпрянських діячів співробітниками журналу “Світ” були М. Драгоманов, О. Кониський, Федір Вовк, Іван Нечуй-Левицький, Василь Мова, Борис Грінченко (під псевдонімом Іван Перекотиполе) та деякі ін., друкувалися поезії Тараса Шевченка, Єремії Галки (Михайла Костомарова), Пантелеймона Куліша. Із галичан публікувалися праці І. Франка (він вважав себе *“головним робітником у обох річках “Світу”*), Остапа Терлецького, Володимира Коцовського тощо¹¹. Роль посередника між редакцією і наддніпрянськими діячами виконував О. Кониський, листовні контакти якого з І. Белеєм після припинення виходу часопису продовжувалися понад десятиліття. Враховуючи багатолітню співпрацю українського громадівця О. Кониського з народовськими виданнями в Галичині, І. Белей у листі 26 листопада 1884 р. висловлював йому щире подяку за підтримку українофільства на місцевому ґрунті (*“на всю Україну Ви найбільш нас запомагаєте!”*)¹².

Знаходячись у страшній матеріальній скруті, І. Франко разом з І. Белеєм відмовили П. Кулішеві, що запропонував під час своєї поїздки до Львова на початку 1880-х років спонсорувати “Світ”, але за умови перетворення часопису практично в Кулішеве видання. П. Куліш приїхав у грудні 1881 р. до столиці Галичини на кілька місяців разом із дружиною, відомою письменницею Ганною Барвінок. Дізнавшись із розмови з І. Белеєм про фінансові проблеми “Світу”, П. Куліш звернувся 28 березня 1882 р. із листом до Корнила Сушкевича із проханням, щоб очолюване ним Товариство ім. Шевченка “уділяло” щомісячну “підмогу” журналу. Вона передбачалася на період становлення, доки видання, за Кулішевим висловом, *“не обіпреця на свою пренумерацію”*¹³. Важко собі уявити, щоб товариство, навіть якби мало для цього кошти, підтримало український журнал соціалістичного змісту.

Від грошової допомоги П. Куліша, яку він пропонував від себе, видавці журналу “Світ” відмовилися через ідейні розходження. Про це, зокрема, відверто писав І. Белей до І. Франка 8 квітня 1882 р.: *“К[улі]ш рад би, як бачу, з “Сьвіта”, зробити ніби свій орган і давати на него гроші, але ... я (...переконаний, що й Ти) на тее не пристаємо. [...] К[улі]ш був так наївний, що мені при людях, Грабовичу і Барв[інськ]ім, в друкарні*

¹⁰ Михайло Возняк, *Ів. Белей і Ол. Кониський*, 3.

¹¹ Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 458, 459.

¹² Михайло Возняк, *Ів. Белей і Ол. Кониський*, 3, 4, 22.

¹³ Кирило Студинський, “Слідами Куліша,” *Записки НТШ*. (Львів, 1928), т. CXLVIII, 296, 297.

*Тов[ариства] імени Шевченка робив таку пропозицію: “Я Вам буду давати, – каже, – 60 flor. (флоринів. – І. Р.) місячно (коли Ви не маєте грошей на видавництво), а Ви будете писати, як я Вам вскажу, бо, звісно, на чім візку йїдеш, того пісню співай”*¹⁴. Підтримавши відмову від Кулішевої пропозиції, І. Франко не заперечував можливість подальшої видавничої співпраці з П. Кулішем. Щоправда, після публікації образливої рецензії І. Франка на “Хуторну поезію” П. Куліша в березні 1882 р.¹⁵ будь-яке зближення між ними стало практично неможливим¹⁶. Водночас І. Франко продовжував співпрацювати в польській газеті соціалістичного спрямування “Ргаса” у Львові (під час перебування в редакції з літа 1878 р. до кінця 1881 р. помістив 35 публікацій, значна частина яких мала програмний характер), вкладаючи у “Світ” значну частину отриманих гонорарів¹⁷.

Зазнавши невдач у пропаганді “громадівського соціалізму” драгоманівського зразка на сторінках радикальної преси в Галичині наприкінці 1870-х років (зокрема, в часописах “Громадський друг”, “Дзвін”, “Молот”)¹⁸, І. Франко ще на початку видання журналу “Світ” був змушений у квітні 1881 р. надовго виїхати зі Львова до рідних Нагуєвичів через фінансові нестатки. На початку 1883 р. він, повернувшись до Львова, зблизився з колишніми опонентами, галицькими народовцями. Ще порівняно недавно І. Франко зазнав суспільного ostracizmu внаслідок львівського судового процесу над радикалами-соціалістами, що стало покаранням за порушення норм поведінки галицько-руської інтелігенції, традиційно лояльної до імперської влади. Молодого соціаліста І. Франка виключили з народовських товариств “Просвіта”, “Руська бесіда”, причому його (як і

¹⁴ Інститут літератури ім. Т.Шевченка. Відділ рукописних фондів і текстології, ф. 3, од. зб. 1604, арк. 18, 19. Іларіон Грабович (1856–1903) – галицький український письменник.

¹⁵ Іван Франко, “Хуторна поезія П.А. Куліша”, *Світ*. (1882), ч. 3 (15), 25 марта, 267–273. “Коли Шевченко ридає, згадуючи діла незабутні дідів наших і готов би віддати веселого віку половину, щоби їх забути, – писав І.Франко в рецензії, – д. Куліш по просту плює на ті діла і на всю нащу минувиість” (с. 269). Кулішева книжка “Хуторна поезія” вийшла у Львові на початку 1882 р.

¹⁶ Євген Нахлік, *Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель*. У 2-х т. (Київ, 2007), т. 1: *Життя Пантелеймона Куліша: Наукова біографія*, 364, 365.

¹⁷ Ярослав Грицак, “Дух, що тіло рве до бою...”. *Спроба політичного портрета Івана Франка* (Львів, 1990), 67.

¹⁸ “При редакції (“Громадського друга”. – І. Р.) нам ніхто не помагає, – листовно скаржився М. Павлик М. Драгоманову в 1878 р., – ми тільки оба (з І. Франком. – І. Р.) письменствуємо ...” (Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України), ф. 663 (Павлик М.), оп. 1, спр. 181, арк. 77). І. Франко в листі до М. Драгоманова в березні 1881 р. був змушений визнати, що “всіх тих соціалістів в Галичині так мало, вони так розсіпані і запуджені, шчо поки шчо годі ї думати о якії небудь організації між ними. І до такої організації не швидко ї діїде ...” (Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. Т. III (1879–1881), 350). Крім краху названих часописів, критично переглянути свої дії І.Франка змусив нерезалізований задум з виданням восени 1879 р. газети “Нова основа”, що мала перейняти традиції “Друга”, припинення виходу в 1880 р. книжкової серії “Дрібна бібліотека” (друкувалася у Львові з 1878 р.), другий арешт у червні 1880 р.

М. Павлика та Івана Мандичевського) виключення з “Просвіти” на засіданні виділу 8 жовтня 1878 р. мотивувалося тим, що своєю соціалістичною агітацією, як записано в протоколі, вони “шкодять добру нашого народа и спиняють розвѣй товариства”¹⁹.

Співпраця І. Франка з народовськими діячами в Галичині середини 1880-х років пояснювалася обопільним інтересом: він отримав можливість творчої реалізації і постійного заробітку у Львові, щоб подолати життєву скруту, тоді як народовці намагалися залучити до своїх видань нові талановиті сили²⁰. За протекцією І. Белея, що раніше увійшов до редакції і був довголітнім редактором часопису (з 1884 р.), серед співробітників “Діла” восени 1883 р. опинився І. Франко. Перший опублікований ним матеріал у газеті вийшов у листопаді 1882 р під псевдонімом Мирон (оповідання “Цигани”)²¹. Участь І. Франка в народовських виданнях виявилася успішною: крім газети “Діло”, де він писав на політичні та економічні теми, його залучили до журналу “Зоря”, що виходив у Львові як “письмо літературно-наукове для рускихъ родинъ”. Тираж видання на середину 1880-х років становив 600 примірників²². І. Франко став душею народовського сатиричного журналу “Зеркало” (1882–1883 рр., з 1884 р. – “Нове зеркало”). Літературна й редакторська діяльність І. Франка того часу дає підстави говорити про нього як одного з лідерів народовського руху. Він не вважав розходження між народовцями і соціалістами-радикалами антагоністичними, розглядав їх як суперечки всередині одного українського табору. Однак, М. Драгоманов і М. Павлик вважали працю в народовській пресі “безпринципним опортунізмом”²³.

У радянському франкознавстві співпрацю І. Франка з народовськими виданнями розглядали як тактичний крок, що давав змогу отримати елементарний доступ до масового читача, щоб висловлювати свої критичні думки про існуючий “капіталістичний лад”. Однак, ближче знайомство з Франковими публікаціями в провідному народовському часописі “Діло” спростовує це твердження, за словами Я. Грицака, “він не був таким собі соціалістичним “Троянським конем” у народовецькому таборі”²⁴. Історик “Діла” Юрій Шаповал назвав працю І. Франка в газеті “цілим етапом історії

¹⁹ Zakład Rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie, zesp. Archiwum Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki w zbiorach BN, skr. 21.XI. T1 (Protokóły towarzystwa “Proswita” od pierwszego ogólnego zebrania), k. 343.

²⁰ Ярослав Грицак, *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)*, 203.

²¹ Юрій Шаповал, “Діло” (1880–1939 рр.), 23, 24.

²² Дописка одъ редакції, *Зоря*. (1884), ч. 24. 15 (27) грудня, 208. Перший номер “Зорі” вийшов 1 січня 1880 р., починався віршем І.Грабовича: “Такъ нынѣ “Зорю” нову витаємъ / Що въ рѣднѣй сходитьъ земли; / И тужну гадку до ней звертаємъ, / Въ надси на краишы дни. [...]” (див.: До “Зорѣ” *Зоря*. (1880), ч. 1. 1 сѣчня, 1).

²³ Ярослав Грицак, *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)*, 206, 207, 208.

²⁴ Там само, 207.

розвитку часопису”²⁵. І. Франко виділив кілька своїх статей у “Ділі”: “Галицька індемнізація”, “Давні матеріали до оцінення нових заходів коло польсько-руської угоди з р. 1848”, “Дальші прояви прагы organicznej” та ін.²⁶. Однак, уже на початку 1885 р. І. Франко розійшовся з редакцією “Діла”, своїм єдиним союзником у газеті І. Белеєм, після чого, як і в 1878 р., народовці закрили йому доступ до власних інституцій. Приводом до конфлікту стала, зокрема, публікація статті М. Павлика, в якій містилися некоректні висловлювання проти народовців і покійного редактора “Діла” Володимира Барвінського. Ставши на захист свого давнього товариша М. Павлика (хоч і визнавши некоректність його аргументів), І. Франко викликав гнів народовських лідерів²⁷.

Однак, у справу втрутилися діячі київської “Старої громади”, від яких галицькі народовці залежали не лише в інтелектуальному плані, з огляду на постачання громадівцями літературної і наукової продукції, але й фінансово. Так, львівський народовський часопис “Правда” протягом майже чверті століття (до 1898 р.) навряд чи міг би виходити без ідейної і матеріальної підтримки з Наддніпрянської України²⁸. Антиукраїнські репресії за Емським указом звели нанівець організаційні здобутки національного руху в Росії, що спонукало наддніпрянських громадівців-українофілів звернути більшу увагу на Галичину, де в умовах конституційних свобод Австро-Угорщини існували можливості для легальної української діяльності. Репресивна політика царського уряду об’єктивно посприяла посиленню української орієнтації в Галичині, культурна експансія наддніпрянців після 1876 р. змінювала баланс сил між русофільською та українофільською орієнтаціями на користь останньої. У 1880-их роках народовські лідери, здобувши певний суспільний статус і отримавши доступ до політичних важелів у краї, успішно реалізовували проголошену раніше концепцію “органічної праці”²⁹. Отже, київські громадівці бачили журнал “Зоря” всеукраїнським друкованим органом, не лише Галичини, але й Наддніпрянщини.

²⁵ Юрій Шаповал, “Діло” (1880–1939 рр.), 28.

²⁶ Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 428, 429.

²⁷ Ярослав Грицак, *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)*, 208, 209.

²⁸ У 1880 р. видання “Правди” в черговий раз призупинилося до жовтня 1888 р., коли журнал було відновлено в контексті підготовки до польсько-української угоди, відомої в історії як “нова ера”. Видавці відновленої “Правди” зуміли домовитися про співробітництво з М. Драгомановим та І. Франком, які шукали різних можливостей для пропаганди радикальних ідей, але ненадовго. У листі до М. Драгоманова 7 травня 1889 р. І. Франко відверто зауважив: “З “Правдою” у мене вийшло таке, що я рішивсь остаточно плюнути на неї і не заглядати туди, хіба для полеміки” (Михайло Возняк, “Драгоманов у відновленій “Правді”: З додатком його листів до Ол. Барвінського й Ол. Кониського та й останнього до нього,” *За сто літ. Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX століття*. (Харків – Київ, 1930), кн. VI: 262.

²⁹ Мар’ян Мудрий, “Угода між галицькими народовцями і русофілами 1882 року,” *Записки НТШ. Праці історично-філософської секції*. (Львів, 2002), т. ССXLIII, 671, 672.

Перші кроки в напрямку перетворення літературного журналу “Зоря” у всеукраїнський друкований орган були зроблені народовцем О. Партицьким на початку 1880-х років. Так, уже в 1880 р., коли “Зоря” тільки почала виходити, у ній містилися передруки з творів наддніпрянсько-українського письменства, зокрема кількох віршів Степана Руданського, поезій Т. Шевченка, невеликих оповідань Данила Мордовця, М. Александровича (псевдонім – М. Олелькович) та Олекси Стороженка. Щоправда, львівська “Зоря” в перші роки свого існування, за словами І. Франка, робила *“враження органу не тільки майже виключно галицького..., але навіть у значній мірі компромісового між народовцями й москвофілами...”*³⁰. До редакції “Зорі” І. Франко увійшов у 1883 р., помістивши в журналі свою повість “Захар Беркут”, кілька віршів, оповідань, критичні замітки, що мали успіх у читачів і літературної критики. Власник і редактор “Зорі” О. Партицький наприкінці 1884 р. з огляду на своє слабке здоров’я навіть збирався віддати часопис у Франкові руки³¹.

З приходом І. Франка інтерес наддніпрянців до журналу “Зоря” посилювався. У 1883 р. редакція опублікувала два надіслані вірші Олени Пчілки, оповідання І. Нечуя-Левицького, передруковане з київського видання. Однак, у 1884 р. *“участь українців у “Зорі” робиться вже більша, – писав І. Франко. – Крім Олени Пчілки, тут містять свої перші вірші Леся Українка, появляються Б. Грінченко під псевдонімом Перекотиполе та В. Чайченко”*, а також О. Кониський як Перебендя³². Надсилаючи історичну драму Омеляну Партицькому до Львова, О. Кониський 20 квітня 1884 р. із жалем зауважив, що *“на великій обширі Росії так тісно безталанному українському слову, що воно не має тут собі пристановища. Тим-то я мушу свою працю переправляти в Галичину, може там вона знайде собі захісток”*³³. У 1885 р. “Зоря” надрукувала поезії студентів Київського університету Володимира Самійленка і Костянтина Арабажина, що взяв псевдонім К. Не-я. Крім того, публікувалися твори О. Кониського, зокрема, оповідання “В гостях добре, а дома ліпше”, підписане псевдонімом Дрозд, стаття київського вченого Ореста Левицького, з підписом Левко Маячанець³⁴. Отже, з діяльністю в редакції І. Франка журнал набував усе виразнішого українського характеру, що знайшло позитивний відгук серед наддніпрянських громадянців.

І. Франко практично першим із галичан став загальноукраїнським явищем у літературі, здобув справжнє визнання на підросійській Україні. Наддніпрянські діячі, передусім О. Кониський, наполягали на подальшій участі в редакції “Зорі”

³⁰ Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 432.

³¹ Михайло Возняк, *Велетень думки і праці. Шлях життя і боротьби Івана Франка*. (Київ, 1958), 189.

³² Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 435.

³³ Львівська національна наукова бібліотека (далі – ЛННБ) ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 154 (Партицький О.), од. зб. 48, арк. 1.

³⁴ Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 435, 436.

І. Франка як талановитого письменника і публіциста, без якого не бачили перспективи успішного видавання журналу. Цю думку підтримував галичанин І. Белей, що відверто писав О. Кониському 26 грудня 1884 р.: “... По-моєму, “старші” народовці зробили Ф(ранк)ови дуже велику кривду, котрої він їм не так швидко забуде. У нас нема здібнішого, живійшого і розумнішого робітника, як Ф(ранк)о. Він один міг був повести “Зорю”, як слід”³⁵. О. Кониський особисто познайомився з І. Франком улітку 1884 р. під час свого перебування в Галичині. Між двома діячами невдовзі почалося листування, 13 листів І. Франка до О. Кониського в 1884–1885 рр. опублікував дослідник М. Возняк³⁶.

У першому великому листі від 11 жовтня 1884 р. І. Франко інформував про своє бажання перейняти редагування “Зорі”, до редакційного комітету планував включити І. Беляя, М. Павлика, В. Коцовського, можливо, О. Терлецького. І. Франко наголошував, що журнал без підтримки з Наддніпрянщини (хоча б 200 передплатників) не зможе виходити на належному рівні: “... Ми без помочи закордонової України, і то без помочи матеріальної – не зможемо поставити і удержати хоч скільки-небудь людського літературного журналу”³⁷. Водночас він скаржився, що галичани “тепер від Росії зовсім відтяті, ніяке тамошне виданє до нас не доходить...”³⁸. І. Франко висловлював О. Кониському 5 листопада 1884 р. сердечну подяку за те, що він “так радо і щиро” зайнявся справою журналу “Зоря”. На думку адресанта, вихід “Зорі” мав сприяти наддніпрянсько-галицькому зближенню, для цього, зокрема, планувалося присвятити “один н(оме)р переважно (не виключно) Галичині, а другий – закордоновій Україні”. За словами І. Франка, журнал “повинен презентувати Галичину, щоб на Україні могли пізнати нас, наше житє і нашу працю”³⁹.

Однак, уже з третього Франкового листа до О. Кониського від 6 грудня 1884 р. неодноразово писалося про конфліктну ситуацію навколо “Зорі”, що пояснювалася небажанням старшого народовського провуду допустити до редагування журналу І. Франка та його ідейних соратників, “молодих” радикалів-соціалістів. Так, І. Франко прямо писав у грудні 1884 р., що Товариство ім. Шевченка пустило “в хід всякі фальшиві слухи і інтриги і доведено до того, що ціла справа розбилася, мусіла розбитися”⁴⁰. Водночас у наступних листах І. Франко інформував О. Кониського про план видання власного часопису при підтримці наддніпрянців. Дізнавшись про це, О. Кониський від імені наддніпрянських діячів

³⁵ Михайло Возняк, Ів.Белей і Ол.Кониський, 24.

³⁶ Михайло Возняк, “Тринадцять листів Ів.Франка до Ол.Кониського,” *Життя й революція*. Київ (1927). №4. Квітень: 84–98; №5. Травень: 233–242.

³⁷ Там само, 92, 93.

³⁸ Там само, 95.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само, 96.

наполегливо закликав І. Франка продовжити співпрацю з народовською редакцією “Зорі”. З другого боку, у листі до львівського професора, одного з лідерів місцевих народовців Омеляна Огоновського О. Кониський 28 листопада 1884 р. поставив дві основні умови підтримки видання наддніпрянцями: 1) щоб цензура допускала журнал у Росію; 2) матеріали друкувати літературною українською мовою. “Ще в вересні (1884 р. – І.Р.), – писав О. Кониський, – прийшла була до нас добра звістка, що “Зоря” через недуг в(ельми) п.(оважного) Партицького перейде в руки Франка”. Інформація розповсюдилася “по Україні и скрізь ... її привітали радіючи..., ся звістка підохотила доволі людей и на передплату, и до праці”⁴¹.

Конфліктна ситуація з молодим талановитим літератором І. Франком негативно позначилася на популярності народовських часописів у Львові, що втратили майже половину своїх передплатників⁴². У лютому 1885 р. І. Франко вперше виїхав до Києва. Поїздка сприяла досягненню компромісу молодого діяча із львівськими народовцями за посередництвом наддніпрянських громадівців. Водночас він обговорював із представниками київської “Старої громади” питання про створення власного журналу, але задум реалізувати не вдалося. “Доброї волі я знайшов багато, та спроможности мало”⁴³, – згадував пізніше І. Франко про цю поїздку. У Києві з ним спілкувалися Володимир Антонович, Тадей Рильський, Микола Лисенко, Олена Пчілка та ін.⁴⁴ Іншим разом І. Франко писав, що на початку 1885 р. перший раз відвідав Київ, де обговорювалася “думка видавати за підмогою громади у Львові літературно-наукове письмо ... “Прапор”. “Стара” громада дала на його руки 200 рублів, а згодом – ще 100, але, за словами І. Франка, “видання не почалося”. Частина надісланих грошей пішла на публікацію праці М. Павлика “Про русько-українські народні читальні”⁴⁵.

Очевидно, самі обставини спонукали до примирення обох сторін: кияни натиснули на І. Франка, щоб він дав згоду співпрацювати з галицькими народовцями, тоді як останні обіцяли не чинити на нього тиск, сміливіше виступати проти місцевих русофілів⁴⁶. Восени 1885 р. І. Франко повернувся до “Зорі”, що перейшла у власність Товариства ім. Шевченка, як фактичний редактор (формально ними значилися спочатку Омелян Калитовський, пізніше

⁴¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 309 (НТШ, м. Львів), оп. 1, спр. 2385, арк. 12, 12 зв.

⁴² Ярослав Грицак, “Дух, що тіло рве до бою...”. Спроба політичного портрета Івана Франка (Львів, 1990), 97, 101.

⁴³ Д-р Остап Терлецький, “Спомини і матеріали д-ра І.Франка,” *Записки НТШ*. (Львів, 1902), т. L: 54.

⁴⁴ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 29 (Возняк М.), од. зб. 89, арк. 27, 28, 29, 31.

⁴⁵ Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 462.

⁴⁶ Михайло Возняк, “Журнальні плани Франка в рр. 1884–86,” *Україна. Науковий двохмісячник українознавства*. Київ. Кн. 3. (1927): 60, 65.

– Олександр Борковський). Однак, він не відмовився від висловленої раніше “думки розпочати й власне видавництво”⁴⁷. У листі до О. Кониського 27 вересня 1885 р. І. Франко писав про свою участь у редагуванні “Зорі”, в якій мав намір друкувати багато “цікавого для України. Українські праці переважатимуть і в беллетристиці, і в науці”. “Я дуже бажав би, – наголошував він, – щоб се був початок живішої літературної обміни на другий рік”, звернувся з проханням про допомогу у виданні (“Ви мусите допомогти нас”)⁴⁸. Отже, І. Франко в той час сподівався на взаємодію з галицькими народовцями навколо видання журналу “Зоря”, хоч і не відмовився від ідеї заснування власного часопису.

Під час другої поїздки до киян у травні 1886 р. І. Франко мав розмови “про видавання періодичного письма в Галичині, що мало називатися “Поступ”, але далі програми в радикальному дусі, за його словами, знову “не вийшло нічого”⁴⁹. 17 вересня 1886 р. І. Франко писав М. Драгоманову про план видання “Поступу”, де мало бути якнайменше беллетристики, водночас основну частину матеріалу займали б політичні справи. Перед новим часописом ставилося завдання сприяти піднесенню добробуту селян, “хліборобів” через утворення “спілок економічних, політичних і просвітніх”, використання конституційних умов у Габсбурзькій монархії для “зав’язання русько-польської організації людської ... в інтересі робочого люду”⁵⁰. Серед тих, хто підтримував заснування “Поступу”, був відомий наддніпрянський діяч Олександр Русов. Він відверто бажав І. Франку, щоб “Поступ” “переживъ більше годівъ, якъ другі газети, що видавались у Львові зъ тымъ же напрямкомъ” (лист із Херсона від 25 листопада 1886 р.)⁵¹.

Ідею створення “всеукраїнського і прогресивного” журналу, замість женецької “Громади”, що перестала виходити в 1882 р., подав М. Драгоманов. Сбме він придумав для нього назву “Поступ” і написав програму, з якою пропонував І. Франкові виступити в переговорах із киянами за двох умов: радикальна програма журналу, в дусі київської громадської декларації 1873 р. (федералізм, демократизм, раціоналізм); не мати зв’язку з галицькими народовцями⁵². Про це, зокрема, говорилося в драгоманівському листі до І. Франка від 8 липня 1885 р., що теперішні народовці менш розвинуті “політично і навіть культурно, ніж сам “народ”...”, в австрійській Галичині “може

⁴⁷ Д-р Остап Терлецький. “Спомини і матеріали д-ра І. Франка,” *Записки НТШ*. (Львів, 1902), т. I: 56.

⁴⁸ Михайло Возняк, “Тринадцять листів Ів. Франка до Ол. Кониського,” *Життя й революція*. Київ (1927). №5. Травень: 240.

⁴⁹ Іван Франко *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 462.

⁵⁰ Богдан Якимович, *Книга, просвіта, нація. Видавнича діяльність Івана Франка у 70-80 роках XIX ст.* (Львів, 1996), 151.

⁵¹ Михайло Возняк, *З листовних зв’язків Олександра Русова / Відбитка із “Студії з поля суспільних наук і статистики”*. (Львів, 1938), т. V, 14.

⁵² Ярослав Грицак, *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)*, 210.

скластись років за 2–3 міцна демократично-прогресивна партія..., до котрої пристане все, що не вмерло із старих партій”⁵³. Щоправда, сам М. Драгоманов через розбіжності між галичанами сумнівався в можливості реалізації видавничого проекту журналу “Поступ” (хоч і зробив правки в надісланому І. Франком восени 1886 р. його чорновому варіанті)⁵⁴. “...В малому кружку можливих його (“Поступу” – І. Р.) співробітників нема згоди..., – із сарказмом писав він М. Павлику 23 листопада 1886 р. – Помирить Вас, Фр(анка), Терл(ецького), Коц(овського) – трудніше, ніж шість великих держав”⁵⁵.

На відміну від М. Драгоманова, І. Франко зайняв тоді компроміснішу позицію, намагався притягти свого женецького наставника до співпраці з народовським журналом “Зоря”, що уявлявся йому як щось середнє між лінією “націоналістичної” “Правди” і “соціалістичного” “Громадського друга”. Компроміс викликав роздратування М. Драгоманова, для якого союз І. Франка із “Зорею” під орудою Київської громади був угодою “огня з водою”, що мала штучний характер. Стосунки між двома діячами весною 1886 р. стали вкрай напруженими. Про це, зокрема, свідчить гострота висловлювань у листуванні. М. Драгоманов різко виступив 21 березня 1886 р. проти Франкової співпраці в редакції “Зорі”: “Це гірше, ніж ренегатство, гірше, ніж проституція, це якийсь моральний маразм, дивний в такі молоді літа”⁵⁶. М. Драгоманов поклав на І. Франка головну відповідальність за крах “Поступу”⁵⁷. “Війна політична буде сама собою, – писав він І. Франку в листі 11 квітня 1886 р., – поки Ви будете стояти в “народовському” таборі”⁵⁸.

Нетривала Франкова співпраця в редакції “Зорі” виявилася плідною. І. Франко доклав чимало зусиль для залучення “цінних матеріалів з України”, за його словами, зміст журналу “був надзвичайно багатий і різномірний”, у чому він вбачав найбільшу свою заслугу⁵⁹. Серед наддніпрянсько-українських авторів у 1886 р. друкувалися твори А. Свидницького (повість “Люборацькі”), С. Руданського (співомовки, надіслані П. Житецьким, В. Короленка (переклад його російськомовного оповідання “Ліс шумить”), громадівця з Одеси М. Комарова (“причинок до біографії” С. Руданського), Олени Пчілки (оповідання “Світло добра і любові”, “Чад”) та ін. Свій поетичний доробок публікували на сторінках журналу наддніпрянці О. Кониський (він же був автором прози), Олена Пчілка, В. Самійленко, П. Ніщинський, С. Руданський, М. Омельченко, О. Савич

⁵³ Михайло Драгоманов, *Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886*, 86, 87.

⁵⁴ Богдан Якимович, *Книга, просвіта, нація. Видавнича діяльність Івана Франка у 70-80 роках XIX ст.*, 151, 152.

⁵⁵ *Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895)*. Зладив М. Павлик. Т. V (1886–1889). (Чернівці, 1912), 122.

⁵⁶ Михайло Драгоманов, *Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886*, 203.

⁵⁷ Ярослав Грицак, *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)*, 212.

⁵⁸ Михайло Драгоманов, *Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886*, 206.

(псевдонім – Тарасенко) і В. Чайченко. Крім того, побачила світ перекладна література: переклади на українську мову творів класиків світового письменства І. Тургенєва, М. Салтикова-Щедріна, А. Додй тощо. “Зоря” регулярно знайомила читачів із творами галицьких письменників і вчених – І. Франка, В. Коцовського, М. Зубрицького, О. Маковея, К. Студинського, Ю. Целевича, Омеляна Огоновського (автора великої праці з історії руської літератури) та ін. Серед буковинців редакція друкувала твори Ю. Федьковича, С. Воробкевича під псевдонімом Данило Млака⁶⁰.

Незважаючи на успіхи на редакторській ниві, І. Франко недовго протримався в “Зорі”, був змушений покинути журнал у вересні 1886 р. через звинувачення народовської редакції у публікації нібито “неморальних” матеріалів⁶¹. І. Франко згадував, що його “зустріла зовсім несподівано відставка” з редакції журналу “Зоря” за публікацію вірша С. Руданського “Що кому годиться?” і рецензії Б. Вільхівського (Грінченка) на книжки Г. Борковського, в яких “народовецька суперредакція добачила “неморальність”. Швидко по тім в р. 1887 мене спіткала така сама відставка із редакції “Діла” ... за нотку з некорисною опінією” (думкою – І. Р.) про В. Барвінського, що змусило його надовго “шукати заробітку між поляками...”⁶². Щоправда, з відходом І. Франка “Зоря” продовжила “лінію” на залучення наддніпрянських авторів для публікації в журналі, що виразно проявилася в 1885–1886 рр.⁶³.

Заснований О. Партицьким журнал І. Франко назвав “головним літературно-науковим органом ... протягом майже цілих 15 літ усеї соборної Русі-України”⁶⁴. “Зоря” стала популяризатором творів нової української літератури, утверджувала ідею національної самобутності та єдності українців, що виразно засвідчила географія авторів – письменників і вчених по обидва боки Збруча. З 1889 р., за висловом І. Франка, “участь українців у

⁵⁹ Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 436, 438.

⁶⁰ Там само, 436, 437, 438.

⁶¹ Богдан Якимович, *Книга, просвіта, нація. Видавнича діяльність Івана Франка у 70–80 роках ХІХ ст.*, 151.

⁶² Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 438.

⁶³ Як редактор “Зорі” протягом 1887–1888 рр. підписувався Г. Цеглинський, що опублікував чимало творів українських письменників Наддніпрянщини. Так, у 1887 р. на сторінках журналу друкувалися С. Шелухін (Павленко), О. Кониський (Красюченко), В. Чайченко, Я. Щоголев, О. Савич (псевдонім – І. Тарасенко), О. Катренко (Катрухін) та ін. Леся Українка подала переклад частини поеми польського поета А. Міцкевича “Конрад Валленрод”. Щодо перекладної літератури, то містилися переклади творів І. Тургенєва, Ф.-Б. Гарта (Брет-Гарта) тощо. “Зоря” друкувала твори галицьких письменників І. Франка, М. Устияновича, В. Коцовського та ін., буковинців С. Воробкевича і Ю. Федьковича. У науковій частині “Зорі” вийшли статті як наддніпрянців (Б. Грінченка під псевдонімом Б. Вільхівський), О. Кониського (Костя Одовця), Б. Познанського, І. Нечуя-Левицького та ін.), так і галичан і буковинців (І. Кокорудза, Г. Цеглинського, С. Смаль-Стоцького та ін.). (див.: Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 438, 439, 440).

⁶⁴ Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 432.

“Зорі” робиться чимраз більша”. “Дійсним” відповідальним редактором від початку 1890 р. став Василь Лукич (Володимир Левицький), що “протягом свого дев’ятилітнього редакторства” перетворив “Зорю” на загальноукраїнський друкований орган⁶⁵. Отже, часопис “Зоря” (виходив до 1897 р.) не тільки активізував діяльність самого Товариства ім. Шевченка, а й спричинився до тісніших взаємин Галичини з Наддніпрянщиною, мав передплатників у Росії. Певний імпульс для цього дала короткотривала, але досить плідна співпраця з редакцією журналу І. Франка в середині 1880-х років.

Крім тогочасної періодики, варто згадати про видавничі серії І. Франка. Вступивши восени 1883 р. до “Етнографічно-статистичного кружка” при студентському “Академічному братстві” у Львові, І. Франко взяв участь у видавничій справі народовського “кружка”. Найвагомішою з них стала підготовка І. Франком до друку зібрання творів Володимира Навроцького в 1884 р.⁶⁶ Він підтримав видання “Наукової бібліотеки”, започаткованої “Академічним братством” у 1887 р. “Бібліотека” мала на меті публікацію науково-популярних праць з різних галузей наук в оригіналі й перекладах. Перша книжка серії “Нарис історії філософії” Ф. Шульце вийшла 1887 р. у Львові⁶⁷. Окремою сторінкою у видавничій діяльності І. Франка стала участь у редагуванні галицьких альманахів “Веселка”, “Ватра” і “Перший вінок”. Зокрема, задум видати альманах “Веселка” виник під час Франкового перебування в Києві в 1885 та 1886 рр. Гурток київської студентської молоді вирішив видати літературну збірку творів українських письменників у Львові, з огляду на репресії проти україномовної видавничої діяльності в Росії. І. Франко допоміг реалізувати проєкт у 1887 р. у друкарні Товариства ім. Шевченка⁶⁸.

У літературно-науковій збірці “Ватра” (1886–1887 рр.) та жіночому альманасі “Перший вінок” (1887 р.), що вийшли з Франковою допомогою, публікувалися твори як галицьких, так і наддніпрянських письменників І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Б. Грінченка, М. Старицького, С. Руданського, О. Кониського, П. Куліша, М. Драгоманова, М. Сумцова (у “Ватрі”), Олени Пчілки, Лесі Українки, Ганни Барвінок, Людмили Старицької, Дніпрові Чайки (у “Першому вінку”). Однак через цензурні заборони в Росії три названі альманахи, як і більшість творів самого І. Франка і галицьких періодичних видань того часу не змогли потрапити до українського читача за Збручем. Водночас для освітніх потреб Галичини альманах “Веселка”, укладений як “народна читанка”, не міг пригодитися з огляду на російський правопис для українського письма, т. зв.

⁶⁵ Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 441, 442.

⁶⁶ Богдан Якимович, *Іван Франко – видавець*, 133.

⁶⁷ Там само, 148, 150. У 1889 р. І. Франко продовжив видання “Наукової бібліотеки” під назвою “Літературно-наукова бібліотека”.

⁶⁸ Людмила Качмар, “Іван Франко та наддніпрянські політичні емігранти,” *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство*. (Львів, 2006), вип. 6: 114, 115; Богдан Якимович, *Іван Франко – видавець*, 184, 190.

“ярижку”, нав’язану Емським указом 1876 р. (видавці сподівалися на можливість поширення книжки в Російській імперії, але вона була офіційно заборонена)⁶⁹.

Наддніпрянські діячі, як правило, надсилали свої твори для публікації в Галичину, зокрема, редакції *Зорі*”, не сподіваючись на отримання гонорарів, хоч практика плати за подібного роду діяльність була поширена в Росії (для прикладу, “Кіевская старина”, коли редактором в 1888–1889 рр. був Олександр Лашкевич, платила гонорар за статті та рецензії в розмірі 25–40 руб. за друкований аркуш)⁷⁰. Б. Грінченко писав О. Партицькому 1 липня 1884 р., що зрікається від “плати за свої праці, аж поки редакція сама не зможе її дати”⁷¹. Щоправда, наддніпрянські автори нерідко висловлювали невдоволення характером співпраці з галицькими часописами. Б. Грінченко (В. Чайченко) в листі до Олександра Барвінського 21 серпня 1891 р. обурювався, що “Правда” “вкупі з деякими иншими галицькими виданнями, не вважає своїм моральним обов’язком оддячувати авторам за їх цілком безьінтересову працю хоч присиляючи їм їх надруковані роботи”⁷². О. Кониський був невдоволений тим, що редакція “Зорі” самовільно вносила зміни до надісланих творів. Він із обуренням писав редакції журналу в кінці 1880-х років “Ні єдине оповідання, ні єдиний вірш, ні єдина замітка не були надруковані без перекручування, часом такого, що навіть головна мисль була або перевернена, або затемнена...”. Водночас О. Кониський висловив надію, що найближчим часом вдасться “полагодити сю шкоду і для “Зорі” – і взагалі для нашого слова”⁷³.

Розірвавши внаслідок конфліктної ситуації співпрацю з народовськими виданнями, І. Франко зблизився з польськими часописами, до яких дописував ще від 1879 р., спочатку в Російській імперії, а потім – у Галичині. На початку 1887 р. І. Франко, недавно оженившись, залишився, за його власним визнанням, “зовсім без зарібку і мусів шукати місця при польській газеті, де й вибув десятилітню панщину”⁷⁴. Протягом десяти років (із середини 1887 р.)⁷⁵ тривала співпраця І. Франка з газетою польських лібералів “Kurjer Lwowski”, в якій було надруковано близько 900 його матеріалів. Згодом І. Франко писав про вимушений характер праці в польських виданнях – крім названої газети, в часописах “Prawda”, “Glos”, “Przegląd tygodniowy”, “Kraj” та ін. Він називав це “наймами у сусідів”, що припали на період творчого розквіту письменника. “... Стративши постійний заробіток у руських періодичних виданнях, –

⁶⁹ Богдан Якимович, *Іван Франко – видавець*, 192, 194, 199.

⁷⁰ Марина Палієнко, “Кіевская старина” у громадському та науковому житті України (кінець XIX – початок XX ст.). (Київ, 2005), 51.

⁷¹ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 154, од. зб. 71, арк. 1.

⁷² Там само, ф. 11 (Барвінські), од. зб. 4756, арк. 1, 1 зв.

⁷³ Там само, од. зб. 5097, арк. 1, 1 зв.

⁷⁴ Д-р Остап Терлецький. “Спомини і матеріали д-ра І. Франка,” *Записки НТШ*. (Львів, 1902), т. I: 56.

⁷⁵ Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 463.

згадував І. Франко, – *я був змушений шукати його у поляків*⁷⁶. Франкові статті в польській пресі містили критику галицьких відносин, викликали роздратування народовців і русофілів, що сприяло внутрішньому розмежуванню в русько-українському таборі⁷⁷.

Навіть пішовши на тіснішу співпрацю з польськими виданнями, І. Франко не полишав наміри видання власного журналу під новою назвою “Товариш”. Ідея видання “Товариша” зародилася в середовищі студентського “Академічного братства” наприкінці 1887 – на початку 1888 рр. До співпраці в журналі було запрошено, крім наддніпрянців М. Драгоманова і Ф. Вовка, галицьких жінок-літераторів Наталю Кобринську, Михайлину Рошкевич, та ін. Початок виходу журналу планувався на 10 липня 1888 р., але через ідейні суперечності видання припинилося на першому номері. Старше покоління радикальних діячів, серед якого, поряд із І. Франком, виділялася постать М. Павлика, перебувало під сильним ідейним впливом М. Драгоманова, тоді як “молоді” радикали (Кирило Трильовський, В’ячеслав Будзиновський та ін.) були прихильниками марксизму. Отже, “Товариш”, що планувався, за словами І. Франка, як український друкований орган “*в радикальнім дусі*”, “*упав*” через поліцейські переслідування і суперечки в редакції⁷⁸.

Заклик до національного єднання галичан і наддніпрянських українців І. Франко в 1880-х роках пристрасно утверджував у своїй творчості, передусім поезії, що друкувалася в періодиці та окремими виданнями в Галичині й мала суспільний резонанс. Так, він написав ще в 1880 р. вірш “Не пора, не пора, не пора ...” (вперше надруковано в збірці “З вершин і низин” 1887 р.), якому судилося стати своєрідним національним гімном. Від цього часу ідея української національної єдності (соборності) стала однією з центральних у поетичній творчості І. Франка, тоді як у його публіцистичних і наукових творах вона виразно постала значно пізніше⁷⁹. І. Франко писав:

*Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служить!
Довершилась Україні кривда стара, –
Нам пора для України жить. [...]*

⁷⁶ Іван Франко, *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.*, 483.

⁷⁷ Василь Сімович, *Іван Франко, його життя та діяльність*. 2-ге доповн. вид. (Львів: Українське видавництво, 1941), 44.

⁷⁸ Ярослав Грицак, “*Дух, що тіло рве до бою...*”, 116, 117, 119. Конфлікт між “старими” і “молодими” дещо згас, коли австрійські власті розпочали в 1889 р. нову хвилю репресій проти русько-українських соціалістів, приводом для якої став приїзд у Галичину кількох київських громадівців, симпатиків радикального руху (“справа Дегена”) (див.: Ігор Чорновол, *Польсько-українська угода 1890–1894 рр.* (Львів, 2000), 103–107.

⁷⁹ Наталія Микитчук, “Ідея української соборності у поетичній спадщині І. Франка,” *Україна соборна. Збірник наукових статей*. Відп. редактор В. П. Коцур. (Переяслав-Хмельницький, 2005), вип. 3: 321.

*Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор!
Хай пропаде незгоди проклята мара!
Під України єднаймося прапър!⁸⁰.*

Думку про національне єднання І. Франко пристрасно передав у вірші “Розвивайся ти, високий дубе”, написаному в березні 1883 р. Письменник із вірою в майбутнє єдиної, неподільної України обабіч Збруча писав:

*Встане славна мати Україна
Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяну-річки
Одна, нероздільна⁸¹.*

“Соборницькі” ідеали І. Франко намагався утвердити на прикладі створення власної сім’ї, “національного шлюбу”. “... Це був перший всеукраїнський “соборний” шлюб, що поєднував двох українців по обидва боки австрійсько-російського кордону, – стверджує Я. Грицак. – ... Шлюб мав бути ніби малою моделлю української нації”, але на практиці продемонстрував “численні культурні відмінності й перешкоди, що пролягали на шляху до порозуміння між “західняками” і “східняками”⁸². І. Франко познайомився з майбутньою дружиною О. Хоружинською, молодшою сестрою дружини члена Київської громади Є. Трегубова, під час першої поїздки до Києва в 1885 р. “Восени він до неї листуванням присвтався, і сестри – Ан. Трегубова і Ольга – подорожували в кінці 1885-го року до Львова, щоб подивитись нареченого в оточенні його звичайного, буденного життя”, –

⁸⁰ Іван Франко, *Україна. “І. Національний гімн (“Не пора, не пора, не пора...”)*”. Іван Франко, Вибрані твори: В 3-х т. Т. 1: Поезії, поеми. Ред. колегія: Скотний В. та ін.; упор. Шалата М. (Дрогобич, 2004), 150.

⁸¹ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 29, од. зб. 187, арк. 42. Вірш І. Франка вперше опубліковано в 1893 р., з відомих причин він не увійшов до 50-томного збірника його творів, виданого в радянські часи.

⁸² Ярослав Грицак, *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)*, 326, 329. Приклад І. Франка, що одружився на представниці з Наддніпрянщини, не був унікальним, подібні шлюби траплялися й пізніше. Так, галицький радикал Р. Яросевич, що неодноразово їздив на Велику Україну в пошуках підтримки для партійної діяльності, обрав собі наречену з Одеси Катрю Біціллі, про що, зокрема, писав М. Драгоманову 27 березня 1892 р. із Кракова. Галичанин зауважив, що через кілька тижнів поїде “в Одесу на свій шлюб...” (Марія Трегуб, “Листи Романа Яросевича до Михайла Драгоманова (1888–1894 роки)”, *Затиски НТШ. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін*. (Львів, 2000), т. ССXL, 593, 639, 640). Леся Українка в листі до О. Кобилянської в травні 1899 р. з іронією писала: “... Галичани, що приїздили “шукати жінки собі” на Україні, стали з тим своїм сватанням “притчею во язьцех”! У нас хіба капелюхи так вибирають, а не жінок, і то ж приїздили не які-небудь, а поступовці...” (Леся Українка *Збір. творів у 12-ти т. Т. 11: Листи (1898–1902)*. (Київ, 1978), 119).

згадував Гнат Житецький, що мав тоді контакти з ним у Києві⁸³. У травні 1886 р., коли І. Франко вдруге приїхав до Києва, за словами Г. Житецького, *“не так багато часу гаяв молодий вчений на женихання, як на студіювання київських наукових матеріалів”*⁸⁴. Після свого шлюбу І. Франко протягом майже чверті століття не бував у Києві, проживаючи переважно в столиці Галичини. Востаннє він приїжджав до Києва весною 1909 р., уже будучи важко хворий⁸⁵.

Таким чином, участь І. Франка у виданні української преси в Галичині в 1880-х роках була напроцуд активною, свідчила про нього як одного з лідерів українського національного руху, що послідовно виступав під гаслом наддніпрянсько-галицької єдності. Протягом 1881–1882 рр. І. Франко спільно з І. Белеєм видавали місячник “Світ” у Львові, що пропагував радикальні погляди (хоч і в більш поміркованому вигляді, ніж раніше в “Громадському друзі”). І. Франко написав більшість матеріалів, надрукованих у “Світі”, але це не врятувало від збитковості видання, що перестало виходити восени 1882 р. У 1886 р. І. Франко зробив спробу, як логічне продовження преси радикального спрямування “Друг” (1876–1877 рр.) – “Громадський друг” (1878 р.) – “Дзвін” (1878 р.) – “Молот” (1879 р.), а також “Світ” на початку 1980-х років, розпочати видання журналу “Поступ”, але цьому завадила фінансова і суспільно-політична ситуація.

Будучи прихильником радикальних ідей, І. Франко після невдач у виданні соціалістичних часописів пішов на співпрацю з галицькими народовцями, з якими раніше мав конфліктні стосунки. Повернувшись на початку 1883 р. до столиці Галичини (через фінансові нестатки він був змушений майже на два роки виїхати в рідне село), І. Франко зблизився з народовськими виданнями, друкував свої статті в новостворених часописах “Діло”, “Зоря”, “Зеркало” (“Нове зеркало”). Співпраця І. Франка з народовцями викликала роздратування серед лідерів радикальної, соціалістичної течії М. Драгоманова, М. Павлика та ін. Однак, молодий талановитий письменник отримав можливість друкувати власні твори, що швидко знайшли прихильників не лише в Галичині, але й у середовищі наддніпрянських українофілів. Увійшовши до редакції “Зорі”, І. Франко доклав чимало зусиль для поглиблення наддніпрянсько-галицьких зв’язків, зокрема через публікацію творів наддніпрянських авторів, що надавало журналу дедалі більш виразного українофільського характеру.

Справа набула гучного резонансу, коли І. Франко збирався очолити редакцію “Зорі” (йому пообіцяв цю посаду попередній редактор народовець О. Партицький), але рішуче проти, з огляду на Франкові соціалістичні погляди,

⁸³ Гнат Житецький, “Одруження І.Я. Франка,” *Іван Франко у спогадах сучасників*. Упоряд. О.І. Дей та Н.П. Корнієнко. (Львів, 1956), 184.

⁸⁴ Там само, 184, 185.

⁸⁵ Дмитро Дорошенко, *Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 рр.)*. (Київ, 2007), 130, 131.

виступила більшість народовського проводу. Водночас наддніпрянські громадівці-українофіли, передусім О. Кониський, без участі І. Франка не бачили перспективи видавання журналу на всеукраїнському рівні, що викликав би зростаючий інтерес серед підросійських діячів і, відповідно, стабільну передплату. Участь І. Франка, як результат компромісу, у редагуванні “Зорі” була нетривалою (до 1886 р.), але досить результативною, завершилася остаточним виходом із галицьких народовських часописів і змусила його стати на шлях багаторічної співпраці з польськими виданнями (з 1887 р.). Франковий розрив із народовською пресою в Галичині, по суті, виразно засвідчив зростаючий внутрішній поділ у русько-українському таборі між старшим і молодшим поколіннями українофілів. Це спонукало місцеву радикальну молодь, одним із лідерів якої був І. Франко, до активнішої самостійної акції, що призвело до створення 1890 р. у Львові першої модерної української політичної організації – Русько-української радикальної партії.

I. FRANKO’S CONTRIBUTION TO THE PROMOTION OF THE UKRAINIAN PRESS IN GALICIA AND HIS TIES WITH NADDNIPRYANSHCHYNA (1881–1887)

Igor RAIKIVSKYI

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Chair of History of Ukraine and methods of teaching history,
57, Taras Shevchenko str., 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

The article deals with I. Franko’s contribution to the promotion of the Ukrainian press in Galicia and his ties with Naddnipyanshchyna in 1881–1887. After the unsuccessful attempts of distribution of socialistic ideas in Galicia under act of the Ukrainian political emigrant M. Dragomanov (they personally met in Lviv in 1876) I. Franko drove out through financial difficulties to his native village Nahuievychi in the spring 1881. During 1881–1882 he together with I. Belyaev published the Lviv monthly “Svit”, it propagandized radical vision (though in a quiet mild way), also the ukrainophile from Russia cooperated with newspaper. Being the supporter of so called civil socialism, I. Franko in 1883 went on a collaboration with the Galicia narodovtsy, before he had conflict relations with them, he printed the articles in the newspapers “Dilo”, “Zorya” and other. It caused an irritation among the leaders of radical, socialistic flow of M. Dragomanov, M. Pavlyk and other. However the young talented writer got possibility to print own works, that quickly found supporters not only in Galicia but also among of Ukrainelovers of Naddnipyanshchyna. Entering the release of newspaper “Zorya”, I. Franko attached quite a bit efforts for deepening of connections between the Ukrainian figures for both sides of the Austro-Hungarian border, in particular through the publication of works from Russia dependent Ukraine.

Business purchased loud resonance, when I. Franko in a middle 1880th gathered to lead the release of Lviv “Zorya” (a previous editor promised this position him populist O. Partytsky), but resolutely against, taking into account to Franko socialistic vision, majority of narodovtsy. On the other side, Ukrainian figures from Russia, foremost O. Konysky, without participation of I. Franko as a young talented writer was not seen by the prospects of edition of newspaper “Zorya” at allukrainian level, that would provide him stable subscription and authority in society. As a result of two journeys of

I. Franko to Kyiv in 1885–1886 a compromise was attained, but his participating in editing of “Zorya” was of short duration (by 1886), though fruitful enough. I. Franko grew into one of leaders of Ukrainian motion, consistently came forward under the slogan of national unity, that tried to confirm in work and even on the example of creation of own family, “national marriage”. Franko’s collaboration with popular newspapers finished, when in 1887 he beginning perennial cooperation, figuratively titled it “working as slaves for neighbours”. Franko’s dug up with the people’ press in Galicia distinctly witnessed a growing internal division in the Russian-Ukrainian camp between the older and younger generations of ukrainophile. I. Franko belonged to the latter which passed to more active independent action, as a result, in 1890 there was the first modern Ukrainian political party – Russian-Ukrainian radical party in Lviv.

Key words: Ivan Franko, Ukrainian press, Ukrainophile, Galicia, Ukraine is under Russian rule, national movement.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2018

Прийнята до друку 20.06.2019